

№21 (24.303) • 2022 гъэм мазаэм (февралын) и 26, щэбэт • Тхъэмахуэм щэ къыдок! • И уасэр зы түмэнщ! • adyge@mail.ru
adyghensale.ru

КъБР-м и Іатащхъэ Клукъуэ
Казбек иригъэкъуэкаш рес-
публикаэм и Правительствэм
хэтхэмрэ щыналъэ администрацэхэм я Іатащхъэхэмрэ
зыхэта зээуущэ. Абы нэхъыбэу
щытепсэльхыхащ Донецк,
Луганск цылихуб республи-
кэхэм я цылихухуузи псеэүпэр
Ізмалыншагъэкэ Иещыб зы-
щлахэм ядээпрыкүн зэры-
хуейм ехъэлла Iуэхухууэхэм.

- ДИ къэралым и Президент Путин Владимир мыхъэнэшхүэ зиэ унафэхэр къицтатш До-нецк, Луганск цыхубэ республикэхэм шынагъуэншагъэр щыхъумэним таухуауз, атэми, ахэр хуунэтлащ Урысей Федерацэми шынагъуэншагъэз къыщыазгээпэшыным, - зэхусыр къыщыазгэуихым жи-лаш **Klyæklyu Kazbek**. - Фашизмэр зищысыр зыими лейүэ къыгургыгъэуэн хуейкьым. Псори фыщыгъуазэш 1941 - 1945 гъэхэм еклюэклэ. Хэку за-уэшхуэм и тхыдэм. Ди къэралым и Президентым къицтата унафэхэу дызытепсэлтыхъэр хуэгъэпсаштди хэкум, нэгъуэцлищынальэхэм къихъуэну щиэблэхэм я шынагъуэншагъэм, зэлүэзгэшыныгъэм. Си фэшмэхүу иджыгисту хамэ зищылэхэм щеклүэклүэху мышхъэпхэм дуней псор гузэвэгъуэм эзрыхадзэр. Фашизмэм и купщэри аращ - цыхубэр эзрыщту гъэклюэдынэм епха шынагъуэш. Абы къыхэкьыу къызольтиэ къащта унафэ псори тэмэму, захуагъэмрэ пэжиг-гъэмрэ я тельхьэу. Къэбэрдей-Балкъэрэм и цыхубэм да-лыгъ Урысей Федерацэм и Президентым и унафэхэр.

зидентным и унафээр.
Адэкээ Күэлкүэр къитеу-
вылаш Донецк, Луганск цынхубэз
республикээм ящышу зи лъа-
хэр Ізмалыншэу зыбгынахэм
дадээлэпьыкүн зэрхүеям. Абы-
фыщээ яхуищащ Къэбэрдей-
Балькъэрим и цынхухэм ящи-

Къэралыр зэрыт щытыкъэр зэхэтшыкъыц

шү къэхъуа гузэвэгтүэм лъэн-
ныкъуэгтээз зыхуэзымыщла-
хэм, зи псэуплэр хыфлээздээу
зи псэр гүнэгтуу къэралым къэ-
зыхъахэм ядээпкыкун хуейэ-
жэрдэм зыщлахэм. Псом хуэ-
мыдэу гуапэ щыхъуаш нэ-
гтууц! щыплэхэм апхуэдэ гу-
зэвэгтүэкээ къиклахэр зээышэ-
лэнү, я унхэм щагъепсэуну
хъээсыр куэд ди республикэм
зарисыр.

Волонтёрхэм я гугту ишуу,
Клуэклүэм къыхигтээщащ абы-
хэм гууз-лыуз зэралэр. А зэцлэ-
хьеенигтээм хэт щалэгтуулэм
ящищ куэд хъээсырьди деж-
я дсэр къэзыхъа шыхухэм ядээ-

Іэпүкъуну, ахэр піалъекішыпсәу еклюеллапіләхәм щылзажъэнү.

- Мис аращ хәкум и цыыху нәссым іланхъе йүзжу епльықір, къыхигъяшац республикәм іштәшхъәм. - Къәбәрдей-Балъакъерым и цыыхубәр а йүзхум апхуәдәу зәреплъым мыхъәнешхүэ иләш ди республикәм. Урысей Федерациями я дәккіләй. Я посұлпәхәр гузевгъуәкіз зыбыгынәкәм папшіе дгъәхъәззәй ракіәштің 800 зыщіләхүәттің псаупілә зәмымлапіләхүағызжүәхәр Апхуәдәүи оперативнә штабы къызыздрәпәшаш, абыхәм гуманитар дәләптыкъуныгъе еткізу.

ным төхүяа йүэхүхэр зэфлагээхьэнр я пцэрэлтүү. А цыыхүхэр یэмалыншэу зыхуенуу хъэпшигэр зэрыльт апхүэдээ зы машинэ дутыпщаклэц. Etlyанэм ишэнүүц сабийхэм папщиз хъэпшиг цыклюхэр. Псалт инзыпырьт а лэжкыгъэм пытщэнүүц. Ди республикэм щып-сэухэр дапщэцти гурэ псэкіз пэджэку щытац къуэшым, гъу нэгүум я гузэвэгүйэм. Иджыри араш; псэзэптыльхээплэм ихуа цыыхүхэр гульйтэншэу къэдгээн нэн тхүэфлэкынукым.

республикам щынышы эпидемиология щытыкім иджири къыззэрүгэукікэ узремыдже нур, атіеми, зәпіззэрыйтын гъэм и мардэ гуэрхери абы зэрыхэпльяагъуэри къыхигъэшаш.

- Сымаджэ куэд щылащ ма заем и 6 - 8-хэм, аүэ иujърэй тхъэмахуэм абыхэм я бжыгъэр нэхъ машлэ хъуащ процент 38-кэ, узыр къызээулла сабий-хэри хэту, - жиlaщ а луэхум тэухуауз зэхуэсым къыщып-сэлья, КъБР-м узыншагъэр хъумэнымкэ и министр **Къалэбатэй Рустам**. - Нэхъ машлэ хъуащ «Дээлэпыкъуэгүу псын-щээр» къызыхураджэхэри, сымаджэцым дгъэгъуэльхэм я бжыгъэри.

КъБР-м и Правительствэм и Унафэцли **Мусуков Алий** зэлүүцээсэльхяац лъэпкъ проектхэмрэ ди республикэм зэрынгагъэзаццэм. Абы зэрынжиламкіэ, ипекіэ зи гугуу ящца школышцэе 10-м (абыхэм ящци) шунд 3-р яхуз, адрес 7-м ехъэлла лэжыгъэхэри мы гъэм гъяблэнүүц, къышцагъуац иджыри курьт еджак!эу 8 яхуэн хуейуэ. Абыхэм епха йүххүүхээс щытепсэльхяаццэм къэралым и щыхъэрым. А ухуэнгъэхэм иджыри хухахынущ сом меларди 4-м нэс. Дэтхэнэмий еджак!эу 800 щ!эхуэнуу школхэр шаахуэнүүц Напшык, Тэрч къалэхэм, Шэджэм ЕтIуанэ къуажэм. Прималкинскэ жылэм дащцыхынущ сабий 500 зэклүэл!энуу школыр. Апхуэдэу курьт школышцээхэр щызэфлагъэвэнүүц Нарткъалэ (еджак!эу 400), Шордакъ къуажэмрэ Александровскэ станицэмрэ (еджак!эу 200), Терскол жылэм (еджак!куи 150-рэ). А школышцэхэм епха ухуэнгъэ лэжыгъэхэр 2023 - 2024 гъэхэм зафлагъякынущ.

КЪАРДЭН Маритэ.

«ТекIуэныгъэм и мафIэгур» Налшык къэсац

Дыгъуасэ «Налышык» гъуш! гъуэгу станцым «Текүэнэгъэм и маф[э]гур» къэсаш.

МАХИЦКІЭ КъБР-м щылэн а музейм хүэдэ дунейм темыту зэрьжалаэр куэдым зэхахац, ауэ абы и тельтийджагъэр умыльтэ-гынгаэ уи флаш пхэзшынукъым.

Заум ипэ лъхъэнэм къышыщЭдзауэ ильес бжыгъэ-
къэ цъихъэм я фэм дэкіа бэлыхъымрэ гузэвэгъуэмрэ уэбэмэ
чулгасын, къэлбэмэ къыплдялснын къышыхъуашар

Ульзэгэснүү, къээзэмэ къыгъельзэснүү къыпщыхыу щащ ар. Экспозицэ тельиджэр я Іэдакъэ къышыклаш. Поштаренкэ Дмитрий зи унафещи «Невский баталист» тхыдэ-художественнэ гупым. Цыху 70 елэжьашаа проектым. Заүэ лъехъэн трахауз сурэт миным щигүү къыхахри, зэфлагъэувэжааш. Абыхэм тра щыкла скульптурэхэр зэрахуэпар 1930 - 1940 гъэхэм псэухаэм яшыгъяауз музейхэм шахъумахэрши.

Налханы мафлэгур къезьгэблэгъахэм ящишщ КъБР-м щэнхабзэмкээ и министр Къумахуз Мухынэдин.

- Ильэс бжыгъээр псынцэу блоки, күэдым захьуэж ауэзауэм төхөхүа үзэхгүйүэхэм сыйт зэмани ди гур ягъэлгэйтей, - жэлэ Күумахуэм. - Ди къэралым щышу цыиху мелуан 27-м мамырыгъэм я псэр щаташ. Цыхухэм я фэм дэклар къэлүэтгүйеийц. Ди жагвуэ зэрхыхунци, Хэку зауэшхүэм хэтажэр күэ пэтми нэхье машцэ мэхкү. Блэклар түчимыг түшүү, къэклүэнүм дерс къынхэтхын папцээ мыпхуэдэ гъэлъэгъуэнгъээр зэпыу имылэу къызэгъэпэцүүн хуейуэ къызольтытэ.

Сурэтыр Къарей Элинэ трихаш.

Псалъэм псэ хэлъмэ...

Зи дунейр ىыхъэр зыхъуэжа цыхъуфыр уигу къышыкылжым деж зынхухъэ гуэрим узэщىещэ. Гъашчэм щыщ ىыхъэу абы дэбгъэкуюам и за-
къуэкъым гум къыдридзейжыр, атэ
щыкылжыштыкылэ илахэр нэгум къы-
штоувэж, и псалъэхэр щирэшчэу
зэпьбогъэувэж, Гүэхүшцафэу къызэ-
ринэклахэм уроплъэж. Пэжш, блэ-
клам сыйт хуэдизэр укчэлтынбэими,
ульяэссыркъым, аүэ абы къыхэнэ
циыхум и фэеплъыр, егъэлея хэ-
мыльу, күэдкэ цыхум и гуашчэм и
кынгъэхъуапэ мэхъу, я зэхуака дэлз
нэримылъагуу къуэлсхэр иргээгү-
жыркъым, и ىущыгъэмрэ и шап-
хъэмрэ щынэнгъэм и гүэумылэу
къыхушцок!. Тхъэм и къэгъэштигъэу
зэрышыт къудейм флэкли хэмэильми,
циыхур лъаплэнгъэш. Итланэми, и
гуашчэрэ и зэфлэкэрэ йоплъри, псэү
щыкылж ىئужкуу ялъагуу, дунейм
ехыжмэ, и хъедащхъэ лъэужу халь-
гъуз. ىئужыклилт икili лъэужыклилт
къызэралхъурэ илъэс 85-рэ ирикъуа
адыгэ бзэшэнгъэлэж гуашцафэ
Темир Rae.

«АдыГЭБЗЭ щілненгъэм и Іэнэ лъ-
къуицыр щілненгъэм бзыльхуғын-
щым - Кіэрашэ Зейнәб, Клааш Тамарә,
Темыр Рае сымә - яхузәфәләм ущеп-
лъкә, цыыхубзыр гуаштәмаштәш жы-
піләнүр зерыщыуагъэр къэгъенауэ,
лъм лъкъынур зыхуәдизыр къыштуп-
щытәжын щыхаэсүгъеу къэплөльхүеу
ухуожъе. Псышхуәу ежакър арауэ піэрэ
зи гуаштәш иныр хъемәрә ар зәхәлтәед-
журә къэззагъеңштәш псыпәхәр арауэ піэрэ
къаруғфәләр? Бзәцтәлненгъэм и пыш-
хуэр уәру езыхъя пыспәхәм ящишү
къэлненгъитэн хуейш Зейнәб, Тамарә, Рае
симә я йүхүфәхәр. Нобә щілненгъэм
сит къыштуптәштәми, абы ешхъ къа-
хутауэ щыләмә жыпіштәш ізмалыншүеу
үзәплөткілжынуш, узыхәптижынуш-
ми ящишүш я къэхутәнгъеу хъелмәт-
хәр. Сыт хүэдә ләжкынгъәми хәль пәжә-
гым худизш и флагъыу щілненгъэм
екъынури, ди шыпхұхәм ирагъәккүекла
ләжкынгъәшхуэр къабыл пщы хъунуш.
Уебләмә тегъәштапи щын хуейш -
игъездәхэнур уи ләжкынгъәраш», - жиел-
гат зәгуэр Нало Заур, Хъэжрәтим йу-
рытуатәштапе дыззериштылар, Темыр
Рае и флагъышхуэ къиззериштәклар щы-
жесіжым.

Нало Заур уасэшхүэ хуиццү зытеп-
сэльхыха Тэмир Рае и цыхугъэр си-
щхъэки мыйзэ-мыйтэу зыхэсццаш икли
згъэунхуац. Къардэнгъущ Зырамыку
и цээр зезыхээ Лъэпкъ фондын 2006
гээм къыззэргийнэпэцши, щэнгэйлэл
цээрлийн 1949 гээм адигэццыр къы-
ззэхиклуху иригъэклүкялэ луэрлиятэ-
щылго зеклүэр щүэрлийн эзэличижлац.
Тхъэмадэм и фыншцэ пасальэрэ гъуэгү-
техээ хъуэхъукэ едгъажээри, Мэздэ-
гурэ Туялсыре я зэхуаку дэлгээ гъуэ-
гуанэр щалэгъуалэ гупым тклюауз
щыташ, адигэ щыпсэу къуажэрэ
жилэрэ къедмыгъанэу дыдыжьэу.
Къардэнгъущ Зырамыку ильэршэрэ,
лъэпкъ тхыдэжхээмрэ хъыбархэмрэ
къызыпха күздэм дахуэзэжнынди
насып кърихъэкиаш, абы щыгъуэмди
тхъэмадэм къигъэпсэлжээну хунэмы-
сами, нэхъыжь жъаклу күздми дау-
щлэну ильүэ дихуац. Иджыгсту согуп-
сысыжки, а зеклүэрэуэ къысцохту
луэрлиятэжхээр угтуеижийнмкээ
гушуэнхыгэе къысчээзильхъар, ап-
хүэдизкээлээ и луэхумкээ нобэми зыгъэн-
щлэрикъими. Абы щыгъуэ Къэрэшэй-
Шэрдэжэсэм къыщтихуаццла гультиэр
къыпхуэмыгъутэжжын хуэдизш: нэхъы-
жни нэхъыщли драуэхуу, къытхуаулэтэ-
жимкээ иримыкъуу, ээ дызэпсэлъар
къытлыгъуазэрэ етуанэу тедгъээзжу
тхъэмахуун нэблагъэкээ дыщылэ-
жжын шиншэн.

жыауз щытащ. А гъэгуанэрщ Темыр Рае къы-
щысцыыхари. «Хъэштэ щыалэ щылэ-
къым, мыпхуэдиз фыгыуэр Инжыдж
псыхъуз щызэххэзыхъэсхэм я щхъэр
зээмьгъэцыху хъунукъым», - жиlэри
къытхуэклуат. Зи цээр зи тхыгъэхэмкэл
тцыху бзылхъугъэ цэрытуэр дэр
щхъэклэ Черкесск къыкъыу къызэры-
клиам тэкъу лэнкун сиццами, зээу сы-
зэтриубыдэжащ. Нобэ хуэдэу си тхъэ-
күмэм итш, иujкъки бжыгъэрэж жесэ-
жащ ар: «Укъызыткelyхъя лүхум уэри
сэри дрильхъуаклыщ, узышлэупшлэ
хъыбарыжъэр къэзыгъэцхэхэм түри
дральхъугъэш, укыты хэлькъым, хъэкъ
ттельщ армыхъу. Сыщхъэпнумэ, жы-
п!энущ, сымышхъэпнуми, жыс!эм

уезгъэдэлүүнүү», - зэкілтігжекіят
зызбыхъэм Рае. Жыләкім пхәшагъ
гуэри хэльтэкъым, атэ дамғыу уз-
хуээшил псалть. Абдеж кышщекъэри,
Рае сэрэлжкыгъе йүэхукі дыщизэри-
хъэлли кыхахкыу, дыщизэпсөлтылли
къэхьуу нэйасэ дыззехуэхьуаш.

Сыт хуэдизрэ луэрүүтэшьи п альянсынкуэхэм сымыкчами, нэхъябэм Рае гүсэ кысихуэхугац. Нобэ срогошхуэ абы и фыгыэкі стхыхжину сыйзихунэса хьэжрэт абрэдхжэм ятеуха хъыбархэм, хъэдагъэ хуэхуэшхэм щизэрхайэу щита хабзэхэм япиль гээсэпхэдхэм, щынпэцхэм епхалуэрүүтэшхэм. Иджирэ зы гукъекыж къыхэсльхээнут. Зи чэзу күгэгүэу луэрүүтэ зэхүэтхъесыжу Хъэжрэтым дыщыэт. Къэрэшай-Шэрджэсым Гуманитар къэхутэнгэхэмкі и институтын дыщыхай э махэу ныкъуэкэ дыщылажьэу, шеджагьэу нэужьым къуажхэм дыклюэн апхуэдэ мурадтийдээр. Институт щыхээпэм деж дыщыту си бысым телефонийн сиздепсалтьэм, къуажхэм я цэхэр я фыэштигэхжхэмкі къислуэрэ сыйдэхээну сыйзыхайр жысайу сышытт

доксугу озындуулж жалтуу сыйчилини Рае абдек ныштыуухам. Зыкызын гъэцшлактым, сэри гу лъыстактым, ауз, езым иужуктээ къызэрзыжилэжкамкээ, гъэцшлэгүйн щыхууаш жылэцэхэм «псэ зэраатыр», ахэр ди адигэбзэм хэтү дызэрьпсалтьэр. Институтым сыйщыхъяа архивым сыйчтыйсэхыхункээ Рае зыкызынгъэцшлактым. Шэджа-гъуухуегээзэкыу Рае архивым ныштыхъяа, къызбгъуритысхыац. «Сытхуудэ мурад уимыэми, тээклү утемы-иээзштыхъяжу хуунуктым. Зы гупсысээ къызэптащи, абы дытелэжэн хуейш, Псалтьэм шымылтыкъ (щихъэтепхъуэ) теслхъэ си хабзэктым, нышэдидээ зэкэлтывагъялуу къиплуа къуажэцээ къомым сигу къагъэклияа арааш, жылэхэм сыйныбдэклүэмэ сэфэизгүүэш, щыгылэцэхэм нобэрэй махуэр хухэдгъэх», - жилащ. Псалтьэм псэ хэлшш, жыхуаалрати, дызгүрүүлащ.

Гуммынхүүжи Рае и фыргъякээ а ма-

Гүймхүжүү Рае и фыгыңкээ а ма-
хуэм къесцынхауа щита, Күэшхъяблэ-
щыщ Лъеиншэ Аулдинэр Альэссырый
щыщ Мамхэгэ Пагуэрэ. Абыхэм я
жыабзэмэр щижеымрэ апхуэдизкээ
куути, сыйылъемылсын, блэгъекыны
къызырхыекыныум шэч хэлтээкым. Рае
и псалъекэ куэд къапкыртыха хъуаш-
абыхэм. Ауэ хъэлэмэт дыдэр Инжыдже-
псыхуутымрэ Инжыджыщхээр яте-
ухуа ѿ къаутэтэжа щыпшцэлхэмэрэ
хъыбархэмэр я закъуэкым, атэс нобэ
адыгэ щылагуэ зэдэшмыншэж Тэдждэх
псыхуэхэм, Лабэ тлуащэм, Хуэдэз-
шэгүэблагъэхэм епха щэнгыгээ күэ-
дыхым и хъыбар клапэлъапэхэмийн
драгъэдэуат. А лъехэнэрщ къы-
щысщар Рае абазэхэм, бесльэней-
хэм, къэбэрдей хъэжрэтхэм я лъэр-
зытеува щыгихэм епха щыпшцэлхэр
зэрызэхуихъесыжыр, лузыруатэмрэ
пасэрэй картэхэмэр зэригъяпшэурэ-
ики зыр зым и тегъэшшапшу эзригъэ-
кэсурэ щыпшцэлхэм я псальтэрэм
зарелжжээр.

Зытет дунейм хуэнхъуеиншэу псэуда Темыр Рае и цээр щаццэр щальхуа щынальзэм и закъузкъым. Ар флыуэ къыщаццыхурт Къэбэрдэйми Адыгей-ми, абы и псалъэрэ и жылэрэ нэсаш чамэцц! щыпсэу адыгэхэм я дежи. Бзээщэнэгъэм лъэужь дахэ къыщи-зыгъэна Темыр Рае 1937 гъэм мазаем и 19-м Альяэсчыреят къуажэм къышаль-хуаш. Рае зи унагыз къихуа Мам-хэгъхэ Хъэсэнэрэ Лъялпэрэ къуажэм пшцэ къышихуашцу, цыху щыпкъэхэц къыхухаалэу дунейм тетац. Хэку за-

күлэхэр щагъэхъэзыру дэт институтым и филология күудамэм щітісіхъаш. Абы щеджэурэ Рае щальхуа күажэм адыгэбзэмрэ урысыбзэмрэ щригъэджу лэжъаш. Зи іәшілгэйм фыңуэ хэгъуэза, сабийхэм яхуніл щытыкілмэрэ лэжыгъэм хильхъэ щілшыгъуагынм-кіл къыхэща бзылхугъэ ныбжышшілэр Къесейхъэблэ дэт еджапілм куэд дэмыкью ирагъэблагъери, ильэс зыбжа-некіл абы щылэжъаш. Рае егъеджэныгъэ лэжыгъэм хэту а лъэхъэнэм къыдэкыу щыта «Черкес плъыж» газетым (иджы «Черкес хэку» філещыгъэрэ зэрхьэ) и тхыгъэхэр щілх-щілхуурэл къытрыригъадзэрт. Рае и тхыгъэхэм къыщыїта хуу үзэхугъуэхэм мыйхэнз зэралар къеғзэлтагъуэ абыхэм цыху-хэр мыймащіу къыпэддэжку зэры-щытам. Икілм-икілжым ар редакцэм ирагъэблагъе. Газетым ильеситілэл філещыл щымылэжъяуэ, абы гу къыльта-тэри, Къэрэшай-Шэрджеэсым Гуманистар къэхутэнисгъэхэмкіл и институтым ирагъэблагъэ. Абдеж къыщежъэри, абы и гъашціл щілэнисгъэ-къэхутэнисгъэ лэжыгъэм епхауз ихъаш.

Темир Рае и Іәдакъэ ләжыыгъэ блын-щым щигъу кыышқаң. Абыхәм ящыщщ «Къэрәшәй-Шәрджеәсым щып-сәү адигәхәм я бзэм хәль щыхъәхүны-гъәхэр» зыфыща монографие хъэлэ-мәтыр. Мы ләжыыгъэр зытешыкырыжа-кандидат диссертация Рае филоло-гие щиеныйгъәхәмкә доктор, академик Шагъыр Іәмин и унафәм щиету-игъәхъэзырау щытащ. Нәхъапәкә ин-жыдждәс адигәхәм я бзэм төухуауз Багъы Пётр щиеныйгъэ утыкум къэ-хутэнныйгъәшхүэ кърильхъам фыууз хигъәхъуат, ар къыщыгъәнауэ зри-

гээубгүат икін гултыгы зымыгыгүета
Iуухугыг щхъэхуэхэм я щхъэфэ илэ-
бат Rae. Шагыр 1эмийн мыйзэ-мыйтэу
жилэу срихъяллаш: «Темырым и лэжын-
гээр гэццэгүэн зыщыр къих щап-
хъэхэм къыхих щ1энэгыгэе теориер
адыгэбзэм и тхыдэм ехъэлээн зэрын-
лъэкырыц. Аүэ абы къышынэркыым
лэжыгыгээм щызэк1эльтигъякыуа гупсы-
сэр зэхэцщыкыгыуа, Iупщу, нахууэ зэ-
гъэпэщац. Нахуэц къехутакуэм зи-
щхъэфэ илэбэ Iуухугыгум мыйзэ-мыйтэу
къазэрхуигьээзжыр, зэрыщипитыгы-
къижыр, зэрызэргийээзхуэжыр. Щы-
угъэрракым зытешныхыр Rae, атэз-
пхэнжыгыгэ утыку къызэрхуимыр
хъэннаращ. Щ1энэгыэл1 ц1эрху1эм жи-
ла пасалъэхэм Rae посэхуу къэгъэшыгыгы-
текы1ыгыг къахуильыхъуакым, атэ ири-
гүэзаш.

Гу лытапхъэу зы йуэху щыІэш. Тэмүр Рае и къэхутэныгъэхэр бзэццэнэнгъэ «къабзэм» и жыпхъэм йок!. Сытхуэдэ лэжыгъэ утыку къримылтхъэмий, абы тегъэццаплэ еш! Йуэрлыуатэр, тхыдэр, археологиер, географиер. Сытшыгъу къиттэцщыж йуэхугъуэр, Налас Заур и жылауэ, уардзуун щеѓэтыс-хъэ. Апхуэдэш, псальем папшэ. Темырыр ильэс зыбжанэнкээ зэлэжья «Жанымбайхэ я лъэпкыр», «Шап-сыгъ лъэпкъ Абатэхэр: ахэр зыщи-

щымрэ Псыжыышхъэ къэлепхъуэныр
къызыяхэкla щхъеусыгъуэхэмрэ», «Кав-
каз күрш джабэхэм ушрихъэлэ аба-
зэ щыпцэлэхэр», «Адыгэ пщы-уркъ
лъэпкъыцэхэмрэ къуажэцэхэмрэ»,
«Лъэпкъыцэхэм къатекla унагуэ-
цэхэр» нэгьюэцхэри. Зэргурыгуэ-
гүүэши, лэхжэхэм языхээри щэ-
ныгъэм и зэпильтэхэм къотэджыкI,
дунейр зэргурыгуэбэм хуэдэуи,
йыхъэ куэду зэхэтц.

Тэмүр Рае и гуут адыгэхэр здимысыж лъахэхэм икүэздыкыиж щып-пэцэхэр. Аращ абы и лэжыгтэхэм Псыжыщхээ, Уарпыщхээ, Тэджэн псыхьюхэм, Лабэ тьюашцэм, Къэбэрдей Тьюашцешхум, хы Фыциц үүфэм узыщрихъэлэл цэхэм кыншцыгтиргээжыр. Рае хъекюу и фиэш хъурт пасэрэй фиэштэгтэхэм я къэхутэнрын лъэпкь тхыдэр зэфлэгтэувэжынным и мызакъуэу, бзэм и зэфлэувэгкэ хъуари

кърипхуттэжыфыну. ЩыпІәціәхэр иджкіәрэ, Рае къышыгъэштырт адигэбзэм и пасәрей псальъ къэхъукіл әмалхэр, бзэ зэлъэпкъэгүхэм зэдай лъапсэр, ди щынальэм къихъа лъепкъхэм яжь адигэбзэм къыззеры-щиху щыкіәр, лъепкъ һэпхуэшапхууэр, нэгъуэці һуэхугъуэ күэдри. Зауэ хуэлхууэціхэм ятегъэпсыхъа пасәрей картәхэр и төгъэшцілэу Тэмырым адигэ лаакъуэхэр щыпсэуа щыпІәхэр нэхъ иргэбелджылырт, нэхъ нахуэу къышыгъэштырт. Ильэс бжыгъэ күэдкіл елэжъаш Рае «Адигэ щыпІәціәхэр» монографилем. Дунейм къытемыхъами, иджыри къыздэсым зыщыпли къытемыхуа лэжыгъэшхүэ къыззенчүбываща: абы: щымылж къуажжэхэм я флэшцигъэм къыштегъэжжауз абы ихуаш къуеладжжэхэм, бгыхэм, һуашхъэхэм, псын-хэм, псыхъуэхэм, нэгъуэці күэдми епха флэшцигъэхэр.

«Бесльэней пыгыгүэ» - араш Темирым и иужьрэй лэжыгтэшхүэми зэрэджэр. Ари и кэлм нигъэсын хунсакыым, аүэ жыпэ хүнүүщ псэуху Раэзтэлэжьяхэм а къэхутэнэгъэр я Іэташхүэллэж хүнү.

Темир Раे тхылъитту зэхэт, академие лъабжыэ зиэ «Адыгэбзэ («Кабардин-черкесский язык»)» лэжыгъэ абра-гъуэр зэхээзыгъеувахэм яхташ. Дуней-по мыхъэнэ зиэ «Европэм щызыекүз бзэхэм я атлас» щїэнгъуазэм адигэб-зэм төхүяау ит тхыгъэр Раещ зи Іёда-къеэш!ækыр. Урыс-адыгэ жылагыгъэ-бэ-даущ фїэшыгъэхэм я псальальэр зэхээзылхъа гупым Темырыр я пашэу щыташ. Бзыльхугъэ жаныр емышижу хэташ щыльэм щрагъэкүэкл щїэн-гуатэхэмү, урысейсо ики дунейпо мыхъэнэ зиэ эзүүщэхэмү. Дэнэ щылы-пэ къыщымыпсэльями, утыкур игъэ-дахэрт, щїенгъээ зэнйкүэкүр къызэ-щїгъеушэрт, гупсысещ!ækэр къызэщи-гъеурт.

Рае адыгэбзэ щіэныгъэм хицила хэлхъяныгъэр инц. Абы и лэжыгъэшхуэр къэралым гультыэншэ ищіакым. Рае «Къэрэшай-Шэрджэс Республика» щіэныгъэмкэ щіыхъ зиіэ и лэжъакүе» ціе лъапіэр къыхуагъэфешау щыташ.

Апхузэд дыдэүи инш Рае цыхум къахуигъэна фээпльри. Зи зэхэцьыкыр лъагэ, зи къэухыр ин бзылхуугъэм щэми жыими псальз къахуигъэтыфырт, дэтхэнэми задицьыфырт, лъэданэ ина сыйт хуэдэг үүэхури зэрихыфырт. Езыр къызэрымыкүеуз цыху эзпээзэрьтт, и нэгум кърих нурым узыгэшиерт, и пэсльэкэлм удихъэхырт, узэрэгбъэдэсар уфлэмашцээр къытебгъэзэжын ухуэплащээ апхуэдэу уицьырт. Дунейм зэрхыхжре ильэс зыбжанэ дэкыижами, и гутгур пхуэухыркын, и псальз къыболыхъээ. Аращ - цыхуфтын зэи зыщыбгъэнэшыркын. Темырыр нэгъэсаяэ цыхуфыт. Нобэ къытхэммытыжми, абы и фээпльир щэблэм яхъумэ, адыгэб-зэр къахутэхуки, и цэр мыкүэдэжку жалэнуш. Дыхуээрэзьыш, Тхъэр арэзы цыхухъу!

ТАБЫЩ Мурат, «Адыгэ псальъ» газетым и щІэнныгъ обозреватель.

Къэбэрдей-Балъкъэр Республика-100

Псэухэм папщэ ноби псэу

**Ажалыр бжэм нэхь благъэш -
Хүумэ къэс -
«Си ужыр махуэ пуххуу...» -
Бжызойз, лъахэ!
(Гү.Л.)**

**Усаклыц цэрынүэ, КъБР-м
щэнхабзэмкэ щыхъ зилэ и
лъажъакуэ Гъубжокъуэ Лиуан
къиззэральхурэ ильэс 85-рэ
ирикъуащ.**

Ар ящышщ лъепкъ литературам зи хъэтэйр үупшы къыхэшкэм, зи усыгъэм щэупшэ илэхэм.

Винницикэ областым щыэ литературу саугъэтхэм ялауреат, СССР-м и Тхаклычэми Журналистхэм я союзхэм хета Гъубжокъуэ Лиуан, күед къимыгъещами, лъепкъ щэнхабзэм хэлтэхъэнгъэфти хуишщащ. Ар ящышщ блэкл лъештыгъуэм и 50 гъээм зи макь нэхь лъашу къэуа усаклычэхэм.

Гъубжокъуэ Лиуан Мухъэмэд и күер 1937 гъэм мазаэм и 23-м Советскэ (иджы Шэрэдэ) щынайлэх хыхъ Жэмтхъэлэ къуажэм къышалхуащ. 1954 гъэм курит еджаплэр къиухри, КъБКУ-м и тхыдэ-филология факультетым и адигэбзэ къудамэм щэтигъихъаш. СССР-м и Тхаклычэм я зэгхүэнгъээм дэх щыэ Литературэ курс нэхъихъэхэр 1973 гъэм къиухаш.

Иннатэ зэмэллэужьгъуэхэм

Лиуан пэрытащ. Ар лэжьащ типографилем и корректору, Крупским и цээр зезыхъэ Лъепкъ къэрал билиотекэм и методисту, художественнэ литераторэр цыыхубэм яхъяэнымкэ бюром и унафэшту, «Лащхъэ-махуэ» журналым критикэм драматургиемкэ и къудамэм и редактору. Зи лэжьащ хуэпэж икти хуэлжийк Гъубжокъуэр

сит хуэдэ иннатэ пэрытами хушигъуащ и къалэныр хъэлэлу икти дагуэншэу зэргъэзэштэным.

Гъубжокъуэ Лиуан и Идаакъэ къышцлааш тхыль күед. Абыхэм ящышщ «Ди къуажэ щалэ цыкликхэр» (1960), «Пионерым и лыгъэ» (1964), «Насыггуэш» (1970), «Жэц гупсысэхэр» (1973), «Зэмманым и джэр-пэдэж» (1977), «Пули и зёрна» (1977), «Къэрэбэ» (1979), «Солнечная сторона» (1984), «Эхо Эльбруса» (1986), «Дыгъяпэ» (1987) тхыльхэр, нэгъуэшхэри.

2013 гъэм «Эльбрус» тхыль тедзаплэм къышцлааш «Псэухэм папщэ сопсэ» тхыль. Абы щызэхъэхъыса-жащ Гъубжокъуэ Лиуан и гъашцэхэм и тхыгъэхэм таухуа-хэр, и усэхэр (адигэбзэки урысыбзэки), усаклыум тигъэ къуащла тхыльхэм къыхутра-тха тхыгъэ кэшхэр, ныбжэ-гъуэм къуащла пасалье гуапхэр, абыхэм я гукъ-къижхэр, апхуэдэуи езым та-

хуаэ ятха усэхэмэ балладэмэр. Тхыльхэм Гъубжокъуэм къыхуагъэфэща щыхъх тхыльхэр, дипломхэр зэрйт гүэдэн дэццыгъущ.

Бээ къулейкээ, щиэццыгъуэкэ гъэнцла и Идаакъэццэхэм гу-псыс куу ящцэльщ икти щызэхъуэннаш хэку, аэс лъагу-нгъэхэр, лъепкым къыд-къуэхэр хабзэмэр тхыдэмэр, щы-уэпсым и къулеигъэр, цыыхухэм яку дэль зэхүүчтэйкэ дахэхэр. Абыхэм ящыш ёзжанэ зэра-дээцлааш урысыбзэкэ, абыхъязыбзэкэ, балькъэрэбзэкэ, ал-талашибзэкэ, монголыбзэкэ, украиныбзэкэ, нэгъуэшхэм къи-къи. Езыми усаклыум күедым я тхыгъэхэр адигэбзэм къри-гъэзэгъащ. Абы и литература-критикэ, публицистикэ тхыгъэхэр щиэццэхъуэс къите-хуу ёзтащ республикам къышцлааш газетхэмэ журнал-хэмэр.

Лиуан и усэхэм ящыш күед щиэдхжылаклыцлааш цыкликхэм ятира-хуащ. Ахэр школхэмэ еджаплэм «Псэухэм папщэ сопсэ» тхыль. Абы щызэхъэхъыса-жащ Гъубжокъуэ Лиуан и гъашцэхэм и тхыгъэхэм таухуа-хэр, и усэхэр (адигэбзэки урысыбзэки), усаклыум тигъэ къуащла тхыльхэм къыхутра-тха тхыгъэ кэшхэр, ныбжэ-гъуэм къуащла пасалье гуапхэр, абыхэм я гукъ-къижхэр, апхуэдэуи езым та-

хуаэ, «Псынэ», «Уи цэр Мадинэ хъэмэ Маринэ?», «Бланэ щалхуу мэкүэж», «Лъагуныгъэр къандесджэгукъым» уэрэд цэрынүэхэр күэдрэ ягъэзаш.

И лэжьигъэфхэмэ и дуней тетыкэ дахэмэр къальтыэри, Лиуан тэунайрэ къыхуагъэфэща «За освоение целинных и залежных земель» медальр, ВЛКСМ-м и ЦК-м и щыхъх тхыльыр.

Гъубжокъуэм и тхыгъэхэм сэздеджэм сыщирпильэкэ цыхуу пос цланэн слъагуур. Ауэ щыхъукы, арзашхэзыхъу-мэж тхаклычэм зэращмышир къэлъэгъуэйкъым, атэ щиэдхжылаклыум и псе хэйм хуэсакъ, ар бзаджагээ псоми щи-хъумэну хушигъуу цыхуугу къаб-зэш, улгъуафлэш. Си закъуз-къым якуу по лъызытар, критик Иээс Сокъур Муссарий 1980 гъээм икхэм итхаху ёзтащ: «гушцэгъумрэ гумащлагъ ща-бэмрэ бжынгээр щаыгъущ Гъубжокъуэ Лиуан и лирикэм».

Лиуан и тхыгъэхэмэ си са-биингъум си Иэпэр къиуидыри балигъ гъашцлаэм съишиаш, гъашцэм и гъури и цынэри къыз-гургыгъэуам и закъуэкъым, съи-щынэхъеи съынасыпифи къысцыгъуащ. Абы и Идаакъэццэхэм идхжири илэ щиэупшээр къэп-лъытэмэ, жыпэ хуунущ ар псеухэм папщэ ноби зэ-рыпсэр!

гъунэгъу тхаклыэ къигъуэтныр фыгъуэш. Сэ схуэдэ дапщэм я фыгъуэу къальтыэри Лиуан и тхыгъэхэр?

Псе хъэлэлу, еншэу псеу а тхаклыэ къикъуа гъашцэм щи-льгъуам къыхиха ўыгъэри езым зэргъэпшыжа и дуней-ри лъепкым щысхыншэу тыхъ хуишцащ.

Гъубжокъуэ Лиуан 1988 гъэм фокладэм и 3-м, и ныбжыр ильэс 51-м иту, дунейм ехыжаш. Куэд щлаэ къытхэмэтыж усаклыум и Идаакъэццэхэм идхжири илэ щиэупшээр къэп-лъытэмэ, жыпэ хуунущ ар псеухэм папщэ ноби зэ-рыпсэр!

ЩОМАХУЭ Залинэ.

Гъубжокъуэ Лиуан

Лъагуныгъэр къандесджэгукъым

Мастэкъуанш щыкы, Зэпэтигъыц къандес, Зэхуэдити иттигъыу, Дэ дызэбгъэдэсш. Лъагуныгъэр, си псе, Ар мыкъандесджэгү, Дыкъызэрыгъапцэу Дыздумыгъэдэжэгү. Къэнфет нэхь Иэфыр Иэнэм къытыбох, «Хэмиту, хэмиту», - Жысцэу къыптызах. Узсыкъэбгъэпцэну Иэмал къогупсы, Сэ ди лъагуныгъэм Шэхуу согупсы. Къандесыр сфиэпхыныр Сыткээ хъэлэмэти?! Си гор сфиэпхъэхуащи, Ар и анэмэтш.

Нэкыуэж щебэтым къуажэм

Щегъафлэ и гум хэти Шалхуауэ и къуажэж, Химыхар и псэм хэлми.

И адэм и пшцантэж.

Нэкыуэж щебэтым къуажэм, Сэ къуажэр сигу къэклааш, Сыхуущимыхъу жысцэу, Ильэсэри изгъэклааш. Бланэ щалхуу йоклы, Бланэ щалхуу йоклы. Уэ къысплэжъэнш уи анэр - Насыпир - ар мыгүэшш, Къысчухъу ади ани Сэ къысплэжъэнш си къуэш. Зы махэм махэм пытшэу Ди гъашцэм аурэ хош!, Клиэжынрэ йууху тхуэммышу йуухьлым я жагъу дош!. Йуухьлыхэри тълагуунши, Зы джэгу дыкъышигъэнш, Кхууейжъапхын эдгээшчиинши, Махъымы дыкъефэнш.

Си лъахэ - си удз гъэгъа

«Сяужькээ, хуейми, удзи къремык...» - Жилат, жи, цыху лей гуэрим Шылдэм щыгъу. Сызэрэццыкылорэ си гум зээ имык! А пасалье лейхэр - ноби срошигъуэ. Ар дауз цыхум и жыэм къыжъэдэуки: «Сяужькээ, хуейми, удзи къремык...» Мо дыгъэ къепсу псоми хуэжумартым И бзийхэм щыщ абы

къылъымысарэ?

Къыпхитхъуу уэсир ажэгъуэмэр мартым Дунейм къыщытхъам

ар хуэмызарэ? Ар дауз цыхум и жыэм къыжъэдэуки: «Сяужькээ, хуейми, удзи къремык...» Ди пшцантээм дээз сэудэдэх эзъэкт. Шыпхууншэу схыти, Шыпхуу къалэн згъээзащ. Гъэгъахэр гъунэгъу йуухьэу къеэзгъуэшкэ, Сэ нэшхъыфлагъэт къайыхри гуфлапшээ. Ар дауз цыхум и жыэм къыжъэдэуки: «Сяужькээ, хуейми, удзи къремык...» Соццэж, сэ губгъуэм Иэдхэрэ сыйкылааш, Си пшцэр згъэгъуфлэн удз дахэхэр. Сэ күэдрэ гуфлэ нэпсхэр къисфлеклааш, Сыкъеджэу уэс удз къыщысэшцалхъэм. Ар дауз цыхум и жыэм къыжъэдэуки: «Сяужькээ, хуейми, удзи къремык...» Уэшх къошх, Е цылэрилхъяуэу уэсир къос - Ди щылъэр щремыщэ зээ удз дахэ! Ажалыр - бжэм нэхь благъэш - Хүумэ къэс - «Си ужыр махуэ пуххуу...» - Бжызойз лъахэ.

Хужаахэр

Усаклыц цэрынүэ Гъубжокъуэ Лиуан и къалэмэпэм къышцлааш гупсысэ куу-кэ гъэнцла усыгъэ купцлафлэ күед. Ахэр хабжэ къэбэрдей поэзием и фы-пэм.

Къэрмокъуэ Хъэмид,
критик. 2007 гъэ.

* * *

Поэзие - араш Гъубжокъуэ Лиуан псеуху жила уэрэдым зэреджэр. Поэзии ар Тхъэм цыхур гъунэгъу зэрэзы-хуиц! Иэмалц. Иэшэ нэшэнээр төшэ щыхуу зэмманхэм дэж пшэхэм щахъумэ дыгъэш. Дунейм и фыимрэ и леймрэ зэхээмыхуухэм къапхугурымыгъэлүэн икти пхузыхемыгъэшцэн тельиджэш. Ауэ, Тхъэм и шыкуркэ, щыэш, Лиуан хуэдэу, а дыгъэр ноби зи гум къы-щезыхъээлцээлхъээ.

ИУТЫЖ Борис, Къэбэрдей-Балъ-къэрим и цыхубэ тхаклыэ. 2004 гъэ.

* * *

Гъубжокъуэ Лиуан и цэр күэдрэ зэхэс-ха, и тхыгъэхэм седжа нэужьц езым съынхуээр. Гъубжокъуэр күэдым къа-цыхуу усаклыэ хуат, университэтным щеджэрт. Зэгүэрим ар срохъэлэ тхыль цыкыл гүэр ийгъыу. «Дапщэц уэ езым уи тхыль къышцдэкынур?» - со-упши. «Күэд илэжкыим съсейри къыдэкынум», - жеэз Лиуан. Пэжки, күэд дэмькыи дунейм къытхъяащ Гъубжокъуэм и толькъунхэр» зыфынчар. Тхылъыфы хуат ар, усэфы күэди итт. Цыху щабэхэр, Иэдэбхэр күэдрэ псеуху эзэш. Ауэ Лиуан гъашцээлхъяащ. Итгани, ар ноби къытхэтим хуэдэш, тщыгыууш и усэхэр.

ХъЭХ Сэфарбий, тхаклыэ. 1995 гъэ.

ЗекIуэ хъуэхъухэмрэ шы хуэIухуэщIэхэмрэ

Балъкъдесхэр щыпешес хъуэхъум «зекIуэ цыкIу хъуэхъукIэ» еджэу щыташ, шыр щыдаши кIэ гъэунхукIэ ирашэрэ и эзфIэкIыр здынэссыр къаутзу зэрыштытам ирапхы. Бесльэнейхэм я бзэмэр щэнхабзэмэр щыпешес тхэлъэур зэрыхэтир «гъуэгужэ хъуэхъу» фIэцьгъэмкIэш, хъуэхъубзэри тхъэлъэту хуэIухуэщIэхери а зы пса-лъэм кърагъеубыду. ТIуашI цыкIум, Бахъсэнэр Шэджэмрэ я зэхуакум, ФэндыкIуэ зэгүэр щыпсэуу къыдэ-кыжакэм я бзэм зи гугу тщы Iуэху-гүэр зэрыхэтир «гъуэгу цыкIу гъуэ-гушхуз хъуэхъууш».

АдыгэБЗЭМ и къэгъэшыкIэхэр гъэ-щIэгъуэнщ. Щыпешесым и япэ хъуэхъум щхъекIэ «кърахъэллаш» жаэ. Къызэральтиту щитамкIэ, зи щIэблэр къызэшIэвэу цыкIу хуяа бзылхугъэ нэхъыжым унагъуэми лъэпкьми фы-гъуэрэ хэхъуэрэ къарихъэллаши, и пса-лъэми а гуашIэр хэльщ. ЩIакхъуэми хъуэхъу тоху, жыхуалэр зэрыпажыр мыйдеж наху щоху - цыкIубзым фадэбжыр фалы ИшIагъевэркъым, ау щым къыхэкIыкIа ерыскыпхъэр, щекI хужыр къешекIау, къещетри абы тохуэхъух, хъерыр шымрэ шумрэ къа-рихъэлла нэууж, ерыскыр (нэхъыбэм ар мэжаджэш) щы ирешькIи, зы Iыхъэр шум, адрес Иыхыттыр езым и бгъуитымкI щытакэм ярет. Абы иужькI щыкIубзир йокуэтых.

Шыр къыдэкIэ къуажэ хэгъуашхъэм къитехха нэууж, ахэр гъуэгу тезыгъехъэ нэхъыжхъем ящыщ зы иджири зэ мэхъуахъу:

У си щIалэ къуапцIэ,
КъарапцIэм утесу илэу удокI,
ШуикIэ умыхъу,
Щаухъуу ухахууу,
Къарэбэу къэпхуфыр Iэм дэжэу,
Бийр къылкIэлтыжэми къумыкуу,
Къозымыкуфхэр узркъыжуу,
Муужъэжыхэр уи джатеу,
Уи джатэм и пэр маисэу,
Хэкурыс псоми уефIэкIыу
Тхъэм уиши!!
У си щIалэ,
Бланаджэр уи пышIэ бгъэну,
Уи унэ бгъэнэр домбеижыхыфэу,
Фадэм и плащIэр пащIэкI бзыуэ,
Бзылхугъуэу гуашIэхэр уэ

къылхузэпешецу,

Пщащэм и дэгъуэм уэ уращIасэу,
Хэкурыс щауз ухууну
Сэ синохъуэхъу!

Зи гъашIэр шым епхаэ къэгъуэ-
гурхыкIа адыгэм и Iуэрыуатэм шып-
шесхъум и хъуэхъубэ хэташ. Хэкукутэм
щыгъуэ, лъэпкъыр зэргырхъа хуяа
нэуужкIэ, ИшIагъэри ужыххуу, абы пы-
щIа хабзэхэр яшIэцьгъупшыкIыу ху-
жъяш. ХамэшI къыщыхуута къэбэрдей
адыгхэм я нэхъыбэр Къэбэрдеишхуэрэ
ДжалахъстэнейкI эзджэ Узун-Яиларэ
Гёксун губгъуэмрэ псэупI щашIауз щы-
таш. Күэд, щIакъым шы гъэхъуным
къызэрхыкIэрэ. Нэхъыжыгъуэр ныб-
жжIэ нобэ къызылтысахэм я адэжхэр
зэрыхъуахъуу щыта адыгэбзэр зыщIэ-
жыр машIэкIым. А хъуэхъубзэхэм
ящыщ юр:

Уу, зы Тхъэуэ Тхъэшхуэ,
Нэрдохууэ зыщогъуэладжэ,
Жыгъуэрз зыт,
Дунейм я тет!
Уардэ унэшхуэу,
Пщашихуэ епсхыпIэу,
Ухъэхъе щемызш ар,
Мэзир и шхуэмылакIэш,
И къым хуарэр фIегъэш,
Щыпешесым дээшхуэр къишэу,
Дээзэу къишэр дыгъужуу,
Дыгъужыгур куэцIылтуу,

УкIуэцIрыплъим тIыхъуфэу,
Уафэ джабэр дыщекIыу,
И щхъэр абремывэу,
И нэр вагъуэшхуэ лыду,
КъызылылыдкIыр и Ѣшэу,
Дээр зыущийр и джатэу,
И джатэлэм жыр мастэр пыщещу,
Куэд пыщещым гу мин гъэбзэу,
И бзэкъум къулкъулык'ум зыпишэу,
И бженищэр къалэ щыгум щигъасэу,
Есу пышI щауз зыщигъуу,
Хъан и къуищир щIаупшIэу,
Хъундэджэр и пщIантIэм щепсихуу
Алхудэ щауз Тхъэм къыдит!

Бжээр зи щIэкI жалам бжээ хэфиныри
къильос. Адыгэ жыIэкIэж жытIэнчи, и
пашIэкI машIэу къыхещIэри, шудежье
щауз гуссэм бжээр хуеший, ари къы-
хоф, итIанэ щIалэм къратыжа бжээр
хъуэхъу жызыла тхъэмадэм ИшIагъеу-
вэж. Абы иужькI щIалэр тхъемахуэ,
мазз гъуэгу туовэри, «къэт» жрэгъэш.
Шыр щагъуенху лъэхъэнэш щыпешес
зекIуэр, е нэхъ пэжу жыпIэнум, щы-
пешес дэкIыр. КъекIуэлэжэ шырэ
лъэрэ зэхуэарэзэу къышIэкIим, «шы и
фэрэ лы и фэрэ зерышлаш, зеры-
гъэшIэхъунукIым» жаэ.

Щыпешес дэкIахэр къетыху унэм
исхэм кIэлтигъэхуабэ жаэри шхыны-
гүуэ зэхуэмыдэхэр япщэфI. Иэнэ пэри-
тихъа нэууж, мыпхуэдэ зы хъуэхъу-
тхъэлъэлии жаэу щыташ:

Ялыхъ,
Гъуэгужэ езышэжья мы щIалэр
Гъуэгумахуэ тегъеувэ,
И гъуэгуп фы иригъакIуэ,
ГуфIегъуэкI ёгъажъэ,
ФыгъуэкI къегъекIуэлэж,

рыщIрэ щыгъуэ къыхуу. ПсынщIэрыщу
яшI щхузырш зекIуэм къыздрахъекIуу
щытари. Гъумылэл лей жыхуалэр гъуэ-
мылэжкI щхуныгъуэр псори зэхгъэ-
гъуэрэ зэхжыхъауэ икIи зэхкIутэ-
жауэ зы чысэ цыкIи илтуу уангушхъэн-
тэм иралхъэрш, е щыкIэх къэпым ща-
хумэрш, е ѡшхъэпшэм еуалIэ хъэ-
зырыгбхъум иракIутэрш. Гъумылэм и
гугу адыгэ лъэпкIщIэнгъэм япэ ды-
дэ щызыщIар УнэрокIуэ Раэрэ Мэрзей
Асьянбэрчэрш. Шхуныжь егуалэкIэ
еджэу хъуэхъу-тбжэм хуэдэу къебжэк-
хэр щыIэш. Ахэр күэд мэхъу. Абыхэм
ящыщ зы шапхъэу къэтхынщ Хъэтто-
хъуышыкIуей Иппшэ (ЗеикIуэ) щыпсэуа
Табыщ (Лосэн) Мечхъян дигъэтхыжауэ
щытари тбжэхэм языхээ:

Уэ шхын и пальэ,
Псэ и пальэ,
Уи къэуат щIэмыкIуу,
Уэ уи ѢфI мыкIуэду,
Зышхам щыкIуу,
Куэд имыIуу,
Куэду илтуу,
Тельмэ батэу,
Ильмэ щатэу
Къых щы,
Хъер щы,
ѲэфI щы!

Иджири зы Iуэху. ГушэкIуу уэрэдым
къышокIуэ мыпхуэдэ едзыгъуэхэр: «Уи
пэз закъуэр мастигэбдзи, Пхуантэ-
дэлэтуу пхуохъумэри». ИшIэ-фащэр щы-
зэрагъэпшэш жэшым анэхэм, анэхъэм
уангушхъэнтэ тхъэмпэтель жыхуалэм
мастигэбдзи хэдькI тIуашI тращIеу
щытари. ХэдькIыр хъурейни, плIимэуи,
щимэуи, нэгъуэшI пкъыгъэпс щыкIэ
зэхуэмыдэуя щынкIэ хуунут, ау ар зэ-
тельу, къызэдекIуэл тIуашI щэхъыхын
хуейд. Мыраш шэтемыгъахуэ тхыпхъэкIэ
зэджэр. Мастигэбдзыр гуущыкIэти,
угуурлыгъэ пыльу, нэтемыгъахуэ гашIэ
иIуэ къащыхуурт, абы къыхэкIыи яхъу-
мэрт, нэ жагъуэм пэшIэу.

Уангушхъэнтэ тхъэмпэтельям и мы-
закъуэу, тхыпхъэр бэракьми тращIы-
хыырт. Псалъэм щхъекIэ, Хъэттохъуышы-
кIуей Иппшэ щыщI щоджэнх я бэрэ-
кыым тельцаш апхуэдэ хэдькI. Ар щыха-
щIыхъкI щIаупшIэхэр унэ пхыдзэм
щIэтихъэхтери, я Iуэху зэфIэкIуу зы
псалъэ жамыIуу щиму ар ящырт.
Адыгэ пышI-уркъхэм шэтемыгъахуэ
тхыпхъэмрэ хъэфI тхыльыимрэ зэкIуэ-
цилтуу пщIэриззэу кърахъэкIыи щы-
тари. Абыхэм я пэ нэхъ иужькI щэтемы-
гъахуэ дыIуэ иуаш.

ТхъэлъэумкI Ѹдъэзэжынчи, абы
хэль зы гъэцIэгъуэнагын и гугу
тшIынщ. ИэнитI зэпэшхъэхуэу зэдэгъэу-
хабээт: зыр - щIалэмрэ и ныбжэгъу-
хэмрэ я Iэнэу, адрейр - нэхъижхъэм
яйзу. Иэнэр къызэузын нэхъыжхъем щIа-
лэм и щIэкI щыпэ хуэхъур къеэт:

Ялыхъ!
Дээ пэлъытэ шууэ,
И уэгъуэз закъуэр уэгъуищэ пальэу,
И нэр зытеплъэр шабзэм

ІшIэмыкIуу,
Я нэхъ хукIуэ ищIэм сэрэбэгъуэр хэту,
Джатэр иIэтамэ, дээ пакIэр

ирилъэшIэхуу,
ДжакIуэ зыхуашIым я щхъэжу,
Жылэм я Iумахуэу,
И мэлху бкы къутэу,

И джатэр маисэу,
И Псатхъэр бжэ блыгу имыкIуу,
Тхэгъэлэджир лъахэм щыпсальэу,
ЛъэпшI емышу IшIэр къыхищу,

Зи гъашIэм кIи имыIэжу
Лъабжэшхуэ тхурехъу!

ТАБЫЩ Мурат,
«Адыгэ псалъэ» газетым
и щIэнгъэ обозреватель.

И жьэгу пащхъэ псынщIэу
къыIугъэуэж!
Щыпешесыр зэфIэкIэ къекIуэлэжка
нэууж, зекIуэ куэну шуухъхэм джакIуэ
къыхуашIыху щIалэр зекIуэ гъуэгу теувэ
хъунутэкIым. Шу закъуэ къыхэкIынре
гуп шу хъунре щызэхъекIыр зыгуэрхэм
ящыгъуу зе ежъэмш. ДжакIуэ къы-
хуашIэр щIалэр зыхагъэхъэмэ, етIуану
унагъуэ тхъэлъэу щытырт. Мыбы щы-
гъуэ ныш яукирт. Абы къраджэрт я
дэзыхъ зрагъээ, унагъуэм куэд щIауз
къадэгъэгурхыкIуэ адэжь ныб-
жъэгъухэр.

ЗекIуэ ежъэну, гъуэгу теувэну щIалэм и
IшIэ-фащэр щызэральхъэ, и гуэ-
мылээр щызэхъальхъэ жэшшI мы жэцьыр.
«Уданэ зэрыдээр данэ бэлтъокуре уи
пэшхъягъ щIэлтуу нэху укъекIамэ, пэ-
лъыхъу хъыджээ уи машIэкIым» щы-
жалири мыпхуэдэ зы жэшшI.

Гъумылэм и Iуэхуэз къызэхъуэдэ зы
дошыгъ мысихъэткIэ: шхын гъур, гуэ-
мылэж (зекIуэ гъумылэм), гуэмылэ
лей. Шхын гъуркIэ зэджэр щыпешес
дэкIым хуагъэхъэзыр гъуэгунэ шхы-
нырш. Абы хеубидэ башцырбэжье из
хъун форэ хъэктуртэ (форыпшI иризэ-
хашIэну), джэдыхыкIэрыгъыр (тхууры-
жыыр), тэджыгыкIэ зэйимыха тхъэвым
къыхашIыкIа хъэлгыгур, лы гъурыр,
кхуейлпъыжкI гъэгъягар, фэнджеэ из
псыр. ГъумылэжкIэ зэджэм зи гугу
тщIа шхыныгъуэхэри хохъэ, абы ищы-
лужки тхууримбаймрэ шхузымрэ
хэлтъщ. Псалъэм къыдэкIуэу жытIэнчи,
шхузым гъэхъэзырхыкIэ зыбжанэ ИшI,
зыхуашI Iуэхуу теухуауз: псынщIэ-

Лыхъужыгъэм и дерсхэр

Ди республикэм зэи щызэпнуркъым ныбжыыш!эхэмрэ щалэгъуалэмрэ драгъэкүеэ хэкупсэ гъесэнгъээр. Мы маухээм абы ехъэлэа лэжыгъэ щхъэпэхэр щекүеэкаш щынальэм хыхъэ къалэхэм, щып!эхэм. Абыхэм я щапхъэш Налышк къышызэрагъэпэща зэуц!эхэр.

ЗАУЭМ (лэжыгъэ), йэцкэкэ зэццээзэда къарухэмрэ хабзэхъумэ Ынат!эхэмрэ я ветеранхэм я Налышк къалэ зэгухэныгъэм и лыккүэхэмрэ 115-нэ шу дивизэм и цэр зезыхъэ Къэлыхъуаклэ гупым хэтхэмрэ къалащхэм дэт курт школ зыбжанэм зэгүсэу щрагъэкүеэлаш «Лыхъужыгъэм и дерсхэр». Хэку и хумаклум и маухэм ирырагъэхъэлэа лэжыгъэхэм жыджеэр хэташ балигыпэ имувахэм ядэлажэе ѹццагъэлхэри.

Еджап!эхэм щекүеэлаш дерсх купщцаф!эхэм къак!элъыкуюу, Къэлыхъуаклэ гупым и паш Заруцкий Олег и жэрдэмкэ нэхъыжхъям ныбжыыш!эхэр ирагъэблэгъаш. Хэку зауэшхумэ хэтауэлхэм зэрхахауэ щита щигъынхэр, хэвший эзэмл!эхъягъуэхэр щахъумэ музейм. Ныбжыыш!эхэм хуабжыу яфэхъэлмэташ къэлыхъуаклэхэм ильээ зэхуэмэдэхэм къриуудау зэхуахъэсыжа хэвшийхэм ящыш куэд.

Къэлыхъуаклэ гупым хэтхэм зэрхажамкэ, абыхэм а лэжыгъэм куэд дэмийкуу пашэжинуу. Урысей Федерацэм Зыхъумэжынгъэмкэ и министерствэм и управленем хъыбар къызэрыагъаш!мкэ, ар тухунущ мазаэм и 26-м. А маухэм ди республикэм и школаклум эхэр хэтинуу «Фэепльям и къэрэгъул-2022» акцэм.

Къардэн Маритэ.

Ехъулэнгъэкэ япэу утыкушхэм къохъэ

Владимир областым хыхъэ Сузаль къалэм иджыблагъэ щекүеэлаш алыдж-урым бэнэк!эмкэ Урысей Федерацэм и чемпионатым зэф!эклэгэхэр къышагъэлъэгъаш Къэбэрдей-Балъкъэрым щыц спортомхэм.

ЗИ хъэлъагъыр килограмм 82-м нэблагъэхэм я зэхъэзэхуэм пэцц!эдээ зэуц!эхэм шеч къызытумыхъэн төхөнгөйхээр къышызыхъа Гүүэнбээ йэус финал ныкьуэ зэпш!этынгъэм хъэрхуэрэгъу къышыхъэхъауша Чихиркин Александр. Зэуц!эм хуаха зэмандыр 3:3-у иухаш, арсхъэкэ иижүрэйү балл къээсихъа Чихиркинти, абы теклуэнгъээр хуагъэфэшаш ики домбяякь медалыр зынгъэхъааш. Апхуэдэ щык!эмкэ, щалэгъуалэм я зэпеухэм къышыхъа теклуэнгъэ дахэхэм къак!элъыкуюу Гүүэнбээм и ехъулэнгъэхэм къы-

щыпиращ јапэу зыхэта балигхэм я чемпионатым.

Джылахъстэнэйм щыц спортсменхэу олимп спорт лэужыгъуэхэмкэ Урысей Федерацэм и команда къышхэм хэтхэмрэ абыхэм я тренерхэмрэ саугъэткэ гъэлэп!энэм төхуауэ Тэрч муниципальнэ районым щыц!э самоуправленэмкэ и советын и сессион къышаща унафэм иккэ иткэ Гүүэнбээ йэусэрэ абы и гъэсаклэ Белгъэрокъуэ Эдуардрэ ахьх къызэрыхахын сертификатхэр яриташ щынальэм и йеташхъэ Дадэ Му!ээд.

«Йэус ехъулэнгъэкэ зыкышигъэлъэгъаш јапэу зыхэта алыдж-урым бэнэк!эмкэ Урысей Федерацэм и чемпионатым. Адэки зэрхигъэхъэн юмалхэр илэш ики ду гупэу и теклуэнгъэхэм дыпэлъэнущ», - жиаш Тэрч щынальэ адмиинстрацэм и йеташхъэ Дадэ Му!ээд.

Къэхъун Бэч.

Куэцэ Идар и вагъуэ

Николаев Юрий и музыкэ академием къызэригъэпэща «Пшэддкыж вагъуэ» дунейпсо зэпэуэ зэуухам щытекулаш ди республикэм щыц, КъБКъ-м уэрэдымрэ къафэмкэ и «Амикс» уэрэджы!аклэ гупым хэт Куэцэ Идар.

Къэпщытакиуэ гупым щыцхэм балл нэхъыбэ зыхуагъэфэшар Къэбэрдей-Балъкъэрым икла, зи хъэрхуэрэгъуэхэм еф!экыу къалтыга Куэцэ Идарш. Иджы уэрэджы!аклэ юмаш ёштээ зэф!эхэр «Голос. Дети» зэпэуэм щигъэлъэгъэнуу.

Къыжы!апхъэш Куэцэ Идар мыр и щыц теклуэнгъэуэ зэрышымытыр. Уэрэджы!аклэ юмаш ёштээ усэ, прозэ къеджэнэмкэ «Зажигаем новые звёзды» V дунейпсо фестиваль-зэпэуэм (Сочи), Крутоя Игорь и академии къызэригъэпэща «Академия талантов» урысейпсо фестивалым (Краснодар), «Твой голос» дунейпсо фестиваль-зэпэуэм (Москва), «Радуга над Нальчиком» дунейпсо зэхъэзэхуэм (Налышк), «Золотой голос России» дунейпсо фестивалым (Москва), нэгъүэш! зэхъэзэхуэхэм.

Макъамэм зэф!эклэ инхэр щызэзыгъэхъулэ, республикэм и цэр фык!э зыгъэу Куэцэ Идар я гъесэнц Гараевэ Полинэрэ Кононовэ-Навицкая Иринэрэ.

Дык!элъыгъэпль мэрэм пщыхъэшхъэм къигъэлъагъу «Голос. Дети» зэпэуэм хэту Идар зыкышигъэлъэгъэнуу. Дохъуэху а щалэ цык!ум и вагъуэр куэдрэ блэну.

ТЕКИУЖЬ Заретэ.